

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת פסחים - פרק עשירי

הלכות קידוש והבדלה

סוגיה ה: הפסקת הסעודה כשקדש היום (2)

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה ה: הפסקת הסעודה כשקדש היום (2)

*

רקע

להשלמת דין הפסקת הסעודה כשקדש היום נדלג לברייתא המובאת לקמן [קב.]. ברייתא זו משלימה פרט נוסף במחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי, ויש לה נפקא מינה להלכה אף שאין אנו פוסקים לא כרבי יהודה ולא כרבי יוסי אלא כשמואל.

מקורות

- א. גמ' קב.-קב: "תנו רבנן בני חבורה... עליו קדושת היום"
 ב. רש"י ד"ה ושני
 רשב"ם ד"ה ה"ג תנו רבנן בני חבורה
 תוס' ד"ה ראשון
 ג. רי"ף כ: "תנו רבנן בני חבורה... אומר עליו קידוש היום [השני]"
 ר"ן ד"ה כוס
 רא"ש סי' ז
 רמב"ם הל' שבת פכ"ט הי"ג
 ד. שו"ע סי' רעא סע' ו, ומשנה ברורה

הסבר הסוגיה

תנו רבנן: בני חבורה שהיו מסובין וקדש עליהן היום - מביאין לו כוס של יין ואומר עליו קדושת היום ושני אומר עליו ברכת המזון, דברי רבי יהודה. ר' יוסי אומר: אוכל והולך עד שתחשך. גמרו - כוס ראשון מברך עליו ברכת המזון והשני אומר עליו קדושת היום. [ברייתא קב.]

הגמ' מביאה ברייתא נוספת שנחלקו בה רבי יהודה ורבי יוסי לגבי הפסקת הסעודה כשקדש היום. לפי הגרסה שלפנינו [שהיא גרסת רש"י (ד"ה ושני), רשב"ם (ד"ה ה"ג תנו רבנן) ורי"ף (כ:)] יש בברייתא שתי מחלוקות: א. חיוב הפסקת הסעודה כשקדש היום - רבי יהודה מחייב להפסיק את הסעודה, ורבי יוסי מתיר להמשיכה. ב. סדר הקדימה בין קידוש לברכת המזון - רבי יהודה מקדים את הקידוש לברכת המזון ורבי יוסי מקדים את ברכת המזון לקידוש. תוס' [ד"ה ראשון] גורסים גם בשיטת רבי יהודה שעל כוס ראשונה מברכים ברכת המזון ועל כוס שנייה מקדשים, ולפי גרסה זו רבי יהודה ורבי יוסי נחלקו במחלוקת אחת בלבד. בפשטות נראה שיש קשר בין שתי המחלוקות, לשיטת רבי יוסי שמותר להמשיך בסעודה ולקדש לאחר הסעודה, מותר גם להקדים כוס של ברכת המזון לקידוש, ואילו לשיטת רבי יהודה שאסור להמשיך בסעודה וחייבים להקדים את הקידוש להמשך הסעודה, חייבים להקדים את הקידוש גם לכוס של ברכת המזון.

תוס' חולקים על הבנה זו ולדעתם גם רבי יהודה מודה שמקדימים את ברכת המזון לקידוש. הקידוש פותח את סעודת השבת, ולכן צריך לסיים את סעודת החול בברכת המזון ורק לאחר סיום סעודת חול ניתן לקדש ולפתוח בסעודת שבת.

הרי"ף [כ:]: גורס כגורסת רש"י ורשב"ם, שרבי יוסי ורבי יהודה נחלקו בשתי מחלוקות, ומסיק מכך מסקנה להלכה: "מיהו אף על גב דאידחיא לה [לשיטת רבי יהודה ולשיטת רבי יוסי, שהרי אנו פוסקים כשמואל שפורס מפה ומקדש] גמרינן מינה דהיכא דגמור סעודתייהו מקמי דקדיש יומא ואדמשו ידיהו קדיש יומא - מקדמינן ומברכינן ברכת המזון על כוס ראשון ואחר כך אומר קידוש היום על כוס שני כרבי יוסי". הרי"ף פוסק שהמסיים סעודתו לפני חשיכה ולא הספיק לברך ברכת המזון עד שקדש היום, מקדים את ברכת המזון לקידוש, כשיטת רבי יוסי.

פסק הרי"ף קשה, שהרי דינו של רבי יוסי לשיטתו שמותר להמשיך סעודה לפני קידוש, ולכן מותר להקדים גם את ברכת המזון לקידוש, אך לשיטת שמואל שאין לאכול לפני קידוש, מניין שניתן לברך ברכת המזון ולשתות את הכוס של ברכת המזון לפני קידוש [שאלה זו שואל הרי"ד (פסקי הרי"ד קב. ד"ה ת"ר, מובא גם ברא"ש סי' טז)?]

התשובה לשאלה זו היא שלדעת הרי"ף אין קשר בין שתי המחלוקות שבברייתא, ומחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי לגבי סדר הקדימה בין ברכת המזון לקידוש אינה תלויה במחלוקתם אם יש להפסיק את הסעודה כשקדש היום. מחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי לעניין הפסקת הסעודה היא [כפי שהתבאר בסוגיה הקודמת עמ' 100] אם ניתן לאכול בשבת סעודת חול. גם רבי יהודה וגם רבי יוסי סוברים שסעודה שתחילתה בחול מוגדרת סעודת חול ולא ניתן להגדירה סעודת שבת. רבי יהודה סובר שכיוון שלא ניתן להגדיר סעודה זו סעודת שבת, חייבים להפסיקה ולהתחיל סעודה חדשה לכבוד שבת. רבי יוסי סובר שכיוון שלא ניתן להגדירה סעודת שבת אין איסור לאוכלה לפני קידוש; אסור לאכול סעודת שבת לפני שמקדשים את השבת, אך ניתן לאכול סעודת חול לפני קידוש¹.

מחלוקת זו אינה קשורה לכוס של ברכת המזון, שהרי שותים אותה לאחר הסעודה, ועל כרחנו שהמחלוקת לגבי כוס של ברכת המזון אינה קשורה למחלוקת הראשונה. רבי יוסי סובר שהיין של ברכת המזון נגרר אחר הסעודה², וכשם שמותר להמשיך בסעודת חול לפני קידוש, כך מותר לשתות את הכוס של ברכת המזון לפני קידוש. רבי יהודה סובר שהיין של ברכת המזון אינו נגרר אחר הסעודה, ולכן חייבים להקדים את הקידוש לברכת המזון.

הרי"ף פוסק כשמואל שניתן להגדיר סעודת חול כסעודת שבת על ידי פריסת מפה וקידוש, ולפיכך כשממשיך בשבת את הסעודה שהתחיל בחול, הרי הוא פורס מפה ומקדש. אם סיים את הסעודה בחול לא ניתן להגדירה סעודת שבת, ואף ברכת המזון היא ברכה של

¹ עיין תוספתא ברכות פ"ה ה"ד האומרת שמזכירים שבת בברכת המזון. לפי הסברנו מזכירים שבת מפני שמברכים את הברכה בשבת, וגם אם מסיימים את הסעודה לפני שבת ומברכים בשבת - אומרים "רצה". כך מפורש ברא"ש [ש"ת כלל כב סי' ו] ובמאירי [קב. ד"ה בנין] אך התוס' [קב. ד"ה רבין] חולקים על כך.

² עיין מגן אברהם [סי' רצט סק"ז] ותורת אמת ברכות [ח"ב עמ' 335 הערה 1].

חול. הכוס של הברכה נגרת, לשיטת רבי יוסי שהלכה כמותו, אחר סעודת החול, ולפיכך אין איסור להקדימה לקידוש.

הרא"ש [סי' ז] מקשה קושיה נוספת על פסק הרי"ף: אין קידוש אלא במקום סעודה, ממילא הוא חייב לאכול אחר הקידוש, ואם כך מדוע לברך ברכת המזון? בגלל קושיה זו וקושיית הרי"ד [שהובאה לעיל] הרא"ש דוחה את פסק הרי"ף ופוסק שאף במקרה שסיים סעודתו לפני שקדש היום אינו מברך ברכת המזון תחילה, אלא פורס מפה ומקדש, אוכל לפחות כזית כדי לקיים חיוב קידוש במקום סעודה, ומברך ברכת המזון.

על קושיית הרא"ש ניתן לענות בשתי דרכים: א. ניתן לצאת ידי חובת קידוש במקום סעודה בסעודה שאכל לפני שבת [הרא"ש מעלה אפשרות זו ודוחה אותה, אך מלשון הר"ן (כ: ד"ה כוס) משמע כדעה זו³]. ב. אין יוצאים ידי חובת קידוש במקום סעודה בסעודה שאכל לפני שבת, ואכן לאחר קידוש זקוקים לסעודה נוספת, אך אין לדעת הרי"ף ברירה וחייבים לברך ברכת המזון תחילה. הרי"ף עוסק, כפי שמודגש בדבריו, שהסועדים נטלו ידיהם במים אחרונים, וכנראה לשיטת הרי"ף היא שנטילת ידיים מחייבת ברכת המזון, ולא ניתן להמשיך ולאכול בסעודה זו [כך מפרשים המגן אברהם (סי' רעא סק"ג) והקרבן נתנאל (סי' ז אות ל)⁴].

סיכום

נחלקו התנאים, לגרסת רוב הראשונים, אם המברך ברכת המזון של סעודת חול בשבת מקדים את הקידוש לברכה או את הברכה לקידוש. הרא"ש מפרש שמחלוקתם נובעת ממחלוקתם לגבי הפסקת הסעודה כשקדש היום, והרי"ף מפרש שמחלוקתם היא אם כוס של ברכה נגרת אחר הסעודה ואין איסור להקדימה לקידוש, או שאינה נגרת אחר הסעודה ואסור להקדימה לקידוש. הרי"ף פוסק כרבי יוסי שהכוס נגרת אחר הסעודה, ולפיכך אם אדם סיים את הסעודה בחול ונטל ידיו במים אחרונים, מברך ברכת המזון בשבת, שותה את הכוס ואחר כך מקדש.

הלכה

השו"ע [סי' רעא סע' ו] פוסק כרי"ף שאם סיים סעודתו וקדש היום קודם שבירך ברכת המזון, מקדים את ברכת המזון וכוסה לקידוש. הוא מביא את שיטת הרא"ש כיש אומרים. המגן אברהם [סק"ג] מבאר שפסק השו"ע הוא רק כשנטל ידיו, אך אם לא נטל ידיו - פורס מפה ומקדש לכולי עלמא. הרמ"א כותב שהמנהג כשיטת הרא"ש, ולכן פורס מפה ומקדש, מברך המוציא, אוכל מעט ומברך ברכת המזון⁵. המשנה ברורה [סקל"ד] פוסק שאם כבר נטל ידיו לברכת המזון צריך לברך "בורא פרי הגפן" על יין של קידוש, ו"המוציא" על הפת, ואם עדיין לא נטל ידיו, אינו מברך לא "בורא פרי הגפן" ולא "המוציא".

³ השווה לשון הר"ן ללשון התוס' [קב. ד"ה רבי]. בסוגיה הבאה [עמ' 108] נדון בשיטות אלו.

⁴ עיין רי"ף ברכות [ל]. ותלמידי רבינו יונה [ד"ה אלא], רא"ש ברכות [פרק ו סי' לא] ומעדני יום טוב [אות ק], רא"ש פסחים [פ"י סי' י] ורא"ש חולין [פ"ו סי' ה].

⁵ לגבי פסק ההלכה בהזכרת שבת בברכת המזון עיין בתורת אמת ברכות ח"ב סוגיה סח עמ' 304.